

מראש-פינה ודגניה ועד דימונה: שיחות על מפעל הבניה הציוני / יוסף גורני

"[...] בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20, בעקבות העלייה הראשונה, גדל היישוב היהודי עד כדי 50,000 יהודים. מהם כ-28,000 בירושלים, ובהם 15,000 אשכנזים ו-13,000 ספרדים ויוצאי ארצות אחרות באסיה ובאפריקה. 6,000 התגוררו בצפת, 5,000 ביפו, 1,400 בחיפה ולמעלה מ-3,000 בטבריה.

בערים אלה הולכת ומתחזקת מגמת הפרודוקטיביזציה. המלאכה התפתחה, והיו אפילו סימנים של תעשייה זעירה. כ-45 אחוזים מכלל היהודים, שחיו בירושלים, התבססו על העבודה, על המלאכה ועל המסחר. היתה גם התפתחות חשובה מאוד בתחום החינוך העברי, שהתחזק והתחיל להתמודד עם השפעת התרבות הצרפתית וגם התרבות הגרמנית. הלשון העברית התפשטה, במיוחד במושבות, אבל גם בעיר. מפעלו של בן-יהודה, אותו לוחם בודד למען הלשון העברית, הלך ועשה חיל. השפה העברית נעשתה למכשיר המקשר בין העדות. המשפחות המעורבות, שקמו כתוצאה מנישואין בין יוצאי אירופה וילידי אסיה ואפריקה, הן אשר השתמשו בשפה עברית, ומבחינה זאת היה לשפה העברית תפקיד חשוב ביותר, מעבר לתחום התרבותי לבדו התפתחה גם עיתונות עברית, בעיקר העיתונות של בן-יהודה – עיתונים כמו "השקפה", "הצבי", "האור", והיא שנשאה את דברו של היישוב הן כלפי פנים והן כלפי חוץ.

ב-1903 נעשה גם נסיון ליצור הנהגה משותפת ליישוב בארץ-ישראל. כאן אנו עומדים בפני פרדוקס מסוים. היישוב, שנוצר כתוצאה מן השאיפות הלאומיות, לא היה מסוגל להקים מתוכו הנהגה משותפת, אשר תנהיג אותו, אשר תארגן אותו, תרכז את בעיותיו ותביא אותם במרכז מפני מי שצריך להביא אותם.

מעלה הרעיון היה מנחם אוסישקין, מנהיג ציוני רב-פעלים במזרח-אירופה, אחד מן הדמויות הבולטות ביותר בקונגרס הציוני, ראש חובבי-ציון, ומתנגדו של הרצל. [...] מנחם אוסישקין יזם כנס ראשון של נציגי היישוב כולו על מנת להקים להם נציגות משותפת נבחרת. כנס זה התכנס ב-1903 בזכרון-יעקב, והיה מלווה בהתלהבות גדולה מאוד, דגלים, תזמורות, פרשים שרכבו על סוסים, נאומים נלהבים, כמובן, וכוונות טובות מאוד. הכוונות התקשו ביותר להתממש במציאות. משום שהחברה היתה מפולגת, ומשום שבמציאות היו הארגונים המקומיים, הארגונים האזוריים והארגונים הפילאנטרופיים למיניהם חזקים יותר מן הארגון המשותף, שהקים אוסישקין. ועדי המושבות, החברות שפעלו בארץ ישראל, כגון פיק"א, האדמיניסטרציה של כי"ח ומפעלה החינוכי, ואפילו אגודות פועלים, לכל אלה היתה עוצמה פרטיקולריסטית משלהם. העניין של הכלל היה פחות חשוב בעיניהם, ועיקר עניינם היה בפתרון בעיותיהם המקומיות והמצומצמות, וממילא לא היה לארגון הזה כוח וגם לא סמכות לכפות עליהם את רצונו.

מה הורישה העלייה הראשונה לעליות שבאו אחריה? העלייה הראשונה הניחה, כמובן, את היסודות לחברה היהודית החדשה בארץ-ישראל. היא הניחה את היסודות הן בהתיישבות והן בעיר, שהרי אין לתאר את קיומה של ההתיישבות היהודית ללא החברה העירונית. החברה העירונית, בודעין או שלא בודעין, במישרין או בעקיפין, היתה לעורף מסייע להתיישבות במושבות. העלייה הראשונה הורישה לתקופה הבאה את החינוך העברי, את ההתיישבות בערים, את המלאכה, את התעשייה הזעירה. היא הורישה את ההתנסות בקשיי החיים בארץ-ישראל, התנסות בכל התחומים, בתחום העבודה ובתחום השמירה והבטחון.

העלייה הראשונה הורשה גם בעיות, בעיות שנוצרו בתקופתה, ושהיא עצמה לא יכלה לפתור אותן, או שגם לא התכוונה לפתור אותן, וגלי העלייה שבאו אחריה נאלצו להתמודד עמהן.

אחת מהן היתה בעיית העבודה הלא-יהודית במושבות, שנעשתה יותר ויותר נפוצה בתקופות הבאות. בעיה זו הביאה לאותה תופעה היסטורית, שעוד נדבר בה – המאבק לכיבוש העבודה העברית. מאבק זה ליווה את היישוב היהודי מימי העלייה השנייה ועד הקמת המדינה כמעט.

יש להבין, כי במושבות, בעיקר בגדולות שבניהן ובמיוחד באלה שנוסדו בגל השני של העלייה הראשונה, כגון רחובות, היו מאות פועלים יהודיים שכירים, אשר פרנסתם באה להם מעבודה אצל האיכרים. היו שנים שבהן עלה מספר הפועלים היהודים במושבות על אלף. פועלים אלה מצאו לעצמם דרכי ארגון מיוחדות, שתפקידן היה לסייע ולשפר את חייהם, כמו מטבחים קואופרטיביים, מועדוני תרבות, מגורים משותפים וגם ארגון לשם הגנה. ראשית ההתארגנות לשם ההגנה היתה ברחובות בשנות ה-90 באגודות "העשרה", או באגודות "האחים", שהתארגנו כבמעין ארגון חשאי לשם הגנה על המושבות.

אבל פועלים אלה לא התכוונו להשאר פועלים שכירים, רצונם היה ליהפך למתיישבים או ל"התאכר" (מן המלה איכר) כלשון אותם הימים. הם ניסו לחסוך מכספם על מנת לקנות קרקעות. נוסדו למענם גם מושבות ונקנתה קרקע על-ידי גופים ציבוריים, ואלה המושבות כמו באר-טוביה ועין זיתים. ארגון זה נקלע בתום התקופה הזאת למצב קשה מאוד. במושבות שרר חוסר עבודה עקב הכלכלה החדשה של פיק"א, ואז נמצא להם פתרון חלקי בהתיישבות בגליל התחתון. אבל היו פועלים, שפתרון לגביהם היה בירידה מן הארץ, והיא נסתייעה במקרים לא מעטים על-ידי הפקידות של פיק"א.

מפעל ההתיישבות זקוק היה להתנערות, להזרמת דם חדש, לתפישה חדשה, לדרך אחרת. נדמה לי, כי בתחילה המאה ה-20 הגיע מפעלה של העלייה הראשונה כמפעל הלאומי עד סיומו, ונדרשו כוחות חדשים כדי להצמידו קדימה. כבר רמזתי על כך שגם אוסישקין וגם רופין, אשר ביקרו בארץ-ישראל בתחילת המאה, הבינו שהמפעל הזה יחלץ מקפאונו ומניונו במובן הלאומי, לפי המושגים שלהם, רק על-ידי כוח חברתי חדש, אשר יתן לו את הדחיפה היעלה אותו על דרך לאומיות מחודשת.

"[...]"

יוסף גורני, מראש-פינה ודגניה ועד דימונה: שיחות על מפעל הבניה הציוני, (תל-אביב: משרד הבטחון-הוצאה לאור, 1983), עמ' 32-34